

Kön och LVM - en undersökning om hur kön framställs i LVM-domar

Av: Rebecca Steén

VT - 11

Handledare: Norma Montesino

Examinator: Elizabeth Martinell
Barfoed

Förord

Malmö 2011-05-22

Jag vill passa på att tacka några personer som stöttat mig från början till slut.

Jag vill börja med att tacka min pappa. Tack för att du genom både tanke och handling har visat mig att en till synes omöjlig situation går att vända till något positivt.

Tack även till min kollega Janne för inspiration till ämnet för denna uppsats. Till min man Ludvig – utan dig hade det inte blivit någon uppsats.

Slutligen vill jag tacka min handledare Norma. Till dig vill jag säga: du har verkligen givit mig all den handledning som jag varit i behov av och lite där till. Du har varit tillgänglig på ett helt fantastiskt sätt!

Rebecca Steén

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Problemformulering	1
1.2 Syfte och frågeställning	2
2. Bakgrund	2
2.1 Begrepp	2
2.2 Lagen om vård av missbrukare i vissa fall	3
3. Tidigare forskning	5
3.1 Att göra kön	5
3.2 Kön och juridik	6
3.3 Kvinnor och mäns missbruk	7
4. Teori	10
4.1 Socialkonstruktivismen i förhållande till samhällsliga institutioner	11
4.2 Socialkonstruktivismen i förhållande till kön	11
4.3 Kön och genus enligt Butler	13
5. Metod och material	14
5.1 Kvinnorna och männen i domarna	15
5.2 Kodning av det empiriska materialet	15
5.3 Val av metod	16
5.4 Urval och insamling av empiri	16
5.5 Dokumentforskning	17
5.6 Etiska överväganden	19

6. Analys	19
6.1 Problemkomponenter	20
6.2 Analys av domarna	21
6.3 Missbrukets konsekvenser	21
6.4 Tidigare behandling	23
6.5 Kvinnor och mäns sociala relationer	23
6.6 Den fysiska och psykiska hälsan	26
6.7 Kriminalitet	27
7. Avslutande diskussion	27

1 Inledning

Lagstiftningen är tydlig när det kommer till att ingen skall diskrimineras. Den svenska lagstiftningen syftar till att vara könsneutral. I Regeringsformen 1 kap 2§ tas människors lika värde upp när det kommer till exempel på hur den offentliga makten ska utövas. Det anges att människor oavsett kön, etnicitet, ålder, funktionsnedsättning, sexuell läggning och ekonomiska förutsättningar ska ha samma rättigheter.

1.1 Problemformulering

Genus är en grundläggande ordning och ett system som påverkar människors förhållningsätt i politiska, sociala och organisatoriska sammanhang. Det finns en logik att hålla isär könen som Hirdman (1988) beskriver som ”isärhållandets” logik. Det handlar om att inte blanda samman det som uppfattas som kvinnligt och manligt. Att hålla isär könen bidrar till att skapa de bilder och uppfattningar som kan definieras som kvinnliga och manliga egenskaper. Dessa uppfattningar kallar Hirdman för ”genuskontrakt” och de skapas i det specifikt sammanhang där de verkar och påverkar varje enskild människas liv.

Kristiansen (2000) menar att kvinnor inte uppmärksammas för sitt missbruk i samma utsträckning som män. När kvinnors missbruk uppmärksammas av socialtjänsten ligger aspekter kring moderskap ofta till grund för kontakten. ”Jag antar att schablonartade föreställningar om kvinnliga narkotiska missbrukare spelade en viktig roll för att kvinnornas livssituation inte synliggjordes.” (Kristiansen 2000, sid. 198).

Den 14 juni 1988 trädde Lag om vård av missbrukare i vissa fall (LVM, 1988:870) i kraft. Lagen syftar till att hjälpa människor med att komma ifrån missbruk av alkohol, narkotika eller flyktiga lösningsmedel. För att tvångslagstiftningen ska kunna tillämpas krävs att den enskildes vårdbehov inte kan tillgodoses på annat sätt. Tvångsvården ska motivera till att den enskilda frivilligt medverkar till behandling av sitt missbruk.

Det är med avstamp i denna reflektion som problemformuleringen tar sin form. Om en teoretisk utgångspunkt är att det finns fundamentala skillnader mellan kvinnliga och manliga missbrukare – hur tar detta sig uttryck när det kommer till bedömningen om LVM är tillämpligt? Vidare kan man då resonera enligt följande: Riskerar vi att vidmakthålla uppfattningar om kön och missbruk som kan vara missvisande och leda till att

tvångslagstiftning bygger på samhälleliga ordningsprinciper och föreställningar snarare än individuella levnadsvillkor såsom de ovan nämnda indikationerna.

1.2 Syfte och frågeställning

Föreställningar om kön finns representerat i samhället, dess struktur och dess instanser. Syftet är att undersöka hur dessa föreställningar om kön beskrivs i LVM-domar.

- Finns det beskrivningar, i domarna, av kvinnor respektive män som kan tyda på olika föreställningar om kön?
- Hur beskrivs missbrukets konsekvenser för kvinnor respektive män?

2 Bakgrund

2.1 Begrepp

Då mitt syfte är att undersöka LVM-domar utifrån genus finns det ett behov av att definiera olika begrepp. Begreppen jag har för avsikt att beskriva är:

Kön och genus – När jag använder begreppet kön utgår jag från det socialt konstruerade könet som även kallas genus. Utgångspunkten är Butlers (1999) teori om att könet är en socialkonstruktion som omvandlats till ett genus genom de handlingar vi utför snarare än de biologiska betydelser som tillskrivs kvinnor och män. Även Hirdman (1988) beskriver genus som en socialkonstruktion av könen. De egenskaper som tillskrivs kvinnor och män är ett genus som ageras ut genom uppfattningar av specifika könsroller och beskrivs i vardagen som kvinnligt respektive manligt beteende, förhållningsätt och egenskaper.

Narkotika – det som anges i 8§ narkotikastrafflagen (1968:64) definierar narkotika såsom hälsofarliga beroendeframkallande varor där effekten framkallar eufori. Även läkemedel och andra varor som kan omvandlas, och därmed få effekter och egenskaper i likhet med ovan nämnda definition, räknas som narkotika.

Flyktiga lösningsmedel – det som anges i 1 § i Förordningen om försäljning och förvaring av vissa flyktiga lösningsmedel mm (1977:994) definierar flyktiga lösningsmedel såsom kemikalier som vid inandning kan medföra berusning.

Missbruk – det som anges i proposition 1981/82:8, sid. 75 är att när en individ till följd av en konsumtion av alkohol, narkotika eller flyktiga lösningsmedel får allvarliga konsekvenser både medicinskt och socialt så kan detta klassas som ett missbruk. Användning av narkotika är reglerat i narkotikastrafflagen (1968:64) och avser både kvinnor och män. När det kommer till användning av alkohol för personer över 18 år finns inte samma reglering i lagstiftning annat än i LVM då personen till följd av ett missbruk riskerar sitt eget eller någon närståendes liv och hälsa. Att bruka alkohol innebär på så sätt inte någon kriminell handling.

2.2 Lagen om vård av missbrukare i vissa fall

I SOSFS 1997:6 författningssamling beskrivs förarbetena till LVM (1988:870). De signifikanta förändringar som möjliggjordes med hjälp av den nya lagstiftningen var att tvångsvården kunde träda in under ett tidigare skede i missbruket än med den äldre lagstiftningen LVM (1981:1243) då kravet på att vårdbehovet skulle vara trängande togs bort. Utöver detta infördes en social indikation som innebär att om den enskilda löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv skall även detta tas i beaktande. Vårdtiden förändrades från att ha varit två månader, med möjlighet om ansökan om ytterligare två månader, till att längst vara i sex månader utan möjlighet till förlängning.

Syftet är att motivera den enskilda till vård på frivillig väg så att den enskilda, så snart det är möjligt, ska ta emot vård utanför institutionen. Vården har även som syfte att bryta ett destruktivt missbruk och innehåller på så sätt både kortsiktiga och långsiktiga mål. När tvångsvården inte anses behövlig, eller om det har gått sex månader, ska den upphöra att gälla. Det är socialnämnden som ansöker om vård till förvaltningsrätten som i sin tur beviljar eller avslår ansökan (*ibid*).

Lagen om vård av missbrukare i vissa fall är ett komplement till socialtjänstlagen (SoL) då vård inte kan tillgodoses på frivillig väg. Enligt LVM 1§ ska vården bygga på respekt, integritet och självbestämmande så långt det är möjligt. Enligt 2§ LVM ska vården vara utformad enligt bestämmelserna i SoL och ske i samförstånd med den enskilda. Vård kan dock beredas utan samtycke enligt 4§ LVM om generalindikationen samt någon av specialindikationerna är uppfyllda.

Enligt SOSFS 1997:6 behöver en anmälan inte leda till utredning. För att utredning skall inledas krävs det, enligt 7§ LVM, att det kan föreligga skäl att bereda tvångsvård. Det är socialnämnden som har utredningsskyldighet uti det fall att utredning inleds. Utredningen ska ske skyndsamt enligt 37§ LVM. Uppgifter som ska insamlas inför utredningen handlar om den enskildas missbruksmönster samt tidigare vårdinsatser och dess resultat. Uppgifterna i utredningen ska styrka att det föreligger ett fortgående missbruk och ett vårdbehov utifrån de omständigheter som anges i 4§ LVM. Den enskilda har även rätt att lämna muntliga uppgifter och underrättas samt yttra sig kring det som framkommit i utredning. Om socialnämnden fattar beslutet att ansöka om vård ska detta beslutet motiveras av nämnden. I utredningen ska det även framgå på vilken institution som vården skall genomföras. När socialnämnden tagit ett beslut om att ansöka om tvångsvård vänder de sig till förvaltningsrätten. Muntlig förhandling hålls därefter. Vid denna framförs de handlingar på vilka socialnämnden fattat sitt beslut om ansökan om tvångsvård. Den enskilda har även rätt att bestrida de framkomna uppgifterna - antingen själv eller genom ombud. Uti det fallet att förvaltningsrätten inte ser några hinder för att bifalla socialnämndens ansökan träder LVM i kraft (*ibid*).

Omedelbart omhändertagande tas enligt 13 § LVM i de fall då socialnämnden finner att ett beslut från förvaltningsrätten inte kan avvaktas på grund av att den enskildas hälsotillstånd kan allvarligt försämrats på kort tid om vård inte kommer till stånd omedelbart. Omedelbart omhändertagande kan även tas om det finns en överhängande risk att den enskilda, på grund av sitt tillstånd, kommer att skada sig själv eller en närstående. Omedelbart omhändertagande förutsätter även att kriterierna för tvångsvård enligt 4 § LVM i övrigt uppfylls (*ibid*).

Generalindikation som anges i 4§ LVM punkt 1 & 2 innebär att någon till följd av ett fortgående missbruk av alkohol, narkotika eller flyktiga lösningsmedel är i behov av vård för att komma ifrån sitt missbruk. Med fortgående menar man att själva missbruket kan vara återkommande i perioder med vissa uppehåll, alternativt att missbruket är sammanhängande. Missbruket skall ha en varaktighet för att klassas som fortgående (SOSFS 1997:6).

Specialindikationerna anges även de i 4§ LVM punkt 3 a – c. För att LVM skall vara tillämplig måste både punkt 1 & 2, det vill säga generalindikationen, samt någon av specialindikationerna vara uppfyllda. Första specialindikationen benämner man i SOSFS 1997:6 såsom hälsoindikationen. Som namnet indikerar handlar detta om den fysiska och psykiska hälsan och att det kan föreligga en allvarlig fara för den enskilda vad gäller detta.

Utan vård riskerar hälsan att allvarligt försämrans för den enskilda. Detta behöver inte bara avse följderna av missbruket utan även hälsofara till följd av försummelse av sitt eget välmående. Exempel på detta kan vara näringsbrist samt att inte uppsöka sjukvård då detta behövs. En läkarundersökning kan begäras enligt 9§ LVM när utredning har inletts. Läkaren ger då ett intyg och anger därmed hälsotillståndet.

Nästa specialindikation benämns i SOSFS 1997:6 såsom en social indikation. Denna syftar till att den enskilda riskerar att uppenbart förstöra sitt liv. Denna specialindikation inriktar sig främst på yngre missbrukare som riskerar att bli utslagna från samhällets skyddsnät vid ung ålder. Den ger ett helhetsperspektiv på den situation som en missbrukare kan befinna sig i samt konsekvenserna av denna. Detta kan exempelvis handla om sociala faktorer såsom att inte få behålla sin bostad eller att prostituera sig för att få ihop medel till sitt missbruk.

Den sista specialindikationen benämns i SOSFS 1997:6 såsom våldsindikationen. Denna syftar till risken att den enskilda skadar sig själv eller en närstående – både psykiskt och fysiskt. Med närstående menas make/maka, barn, föräldrar, varaktigt sammanboende samt syskon. Fysisk skada innebär våld medan psykisk skada indikerar att de närstående kan utsättas för till följd av att den enskilda missbrukar. Denna indikator är tillämplig även om ingen skada ännu är skedd. Den avser alltså att bedöma risken för att skada kan komma att uppstå. Skada av närstående gäller dock inte ofödda barn. Om kvinnan i fråga däremot uppfyller generalindikation samt kraven i övrigt är LVM tillämpligt.

3 Tidigare forskning

I detta kapitel finns en redogörelse för hur kön konstrueras i sociala sammanhang och hur det påverkar de föreställningar som finns om kvinnor och män. Kön kopplas även till forskning som berör missbruk och dess konsekvenser men också juridiska och rättsliga sammanhang.

3.1 Att göra kön

Hirdman (1988) beskriver skapandet av kön som en struktur som verkar genom föreställningar, handlingar och förväntningar. Dessa framkallar en process som framställs genom regelbundenhet och mönster i vårt sätt att handla och att vara och förhålla oss till varandra. Hirdman kallar dessa regelbundna handlingar och förhållningsätt till varandra för genussystem. Genussystemet är ett strukturellt ordningssystem för kön och är ett av de

vanligaste ordningssystemen i samhället även i sociala, politiska och ekonomiska strukturer. Hirdman menar att ordningen av kvinnor och män finns i de flesta sammanhang och att det därmed går att tala om genussystemet på ett generellt plan. Genussystemet mynnar ut i två olika logiker. Det ena handlar om att hålla isär könen och Hirdman kallar den för ”isärhållandets logik”. Funktionen med att hålla isär könen handlar om att skapa en arbetsfördelning mellan könen. Genom en separat arbetsfördelningen skapas föreställningar om vad som är kvinnligt och manligt. Den andra logiken syftar till att det manliga är den samhällseliga normen Hirdman kallar den för ”hierarkins logik”. Hierarkin innebär att männen och det manliga står för det som är normalt och generellt i samhället Hirdman talar även om genuskontrakten mellan könen. Kontrakten skapas av den tid och i den typ av samhälle där de verkar. Kontrakten är faktiska föreställningar om hur kvinnor och män ska vara med och mot varandra. Kontrakten finns representerade på olika nivåer av samhället och bestämmer hur vi är i arbetslivet, i kärleksförhållanden, hur vi använder språket och hur vi gestaltas. Hirdman menar att dessa logiker återfinns i samhällets olika funktioner så som organisationer, sociala sammanhang och samhällseliga strukturer. Mot bakgrund av detta präglas även lagar och tillämpningen av dessa av föreställningar om vad som är kvinnligt och manligt.

3.2 Kön och juridik

I Regeringsformen 1 kap 2§ tas människors lika värde upp, när det kommer till exempel på hur den offentliga makten ska utövas. Det anges att människor oavsett kön, etnicitet, ålder, funktionsnedsättning, sexuell läggning och ekonomiska förutsättningar ska ha samma rättigheter.

En könsneutral lagstiftning innebär att en lagregel gäller alla oavsett kön. Inom rättsväsendet ses könsneutralitet som ett sätt att minska skillnader mellan kvinnor och män och på så vis öka jämställdheten i samhället. Kritik har riktats mot en sådan uppfattning då det anses kunna få motsatt effekt och istället dölja olikheter mellan kvinnor och män och de olika levnadsvillkor som följer (Gunnarsson & Svensson 2009).

Gunnarsson och Svensson (2009) uppger att genusrättsvetenskap är ett sätt att betrakta könets betydelse för vår kunskap om rätten, dess uppbyggnad, utveckling och tillämpning. De beskriver människan som en ”könsvarelse” och syftar då till att det i huvudsak finns två kön att identifiera sig med som människa och att dessa är kopplade till individens biologiska

förutsättningar. Vidare finns det olika föreställningar om egenskaper och yttre attribut kopplade till respektive kön och dessa både påverkar och påverkas av samhällets och dess struktur. Den juridiska och rättsliga strukturen utgör inget undantag. Den rättsliga kunskapen kopplas ofta till neutralitet och opartiskhet, delvis för att behålla sin legitimitet men också då den till viss del bygger på uppfattningen att det finns objektivitet. Samtidigt finns det en uppfattning om att rättsväsendet är skapat av människor utifrån olika normer och värderingar och är därmed präglad av den kontext i vilken det existerar. Även föreställningar om kön ingår. Gunnarsson och Svensson menar att det med tiden har blivit tydligare att det finns olikheter som visar sig inom rättsväsendet. Dessa skillnader har uppenbarats i förhållande till de biologiska könstillhörigheternas skillnader, till exempel det faktum att kvinnor föder barn och därför ofta blir tillskrivna omsorgsfunktionen för sina barn. Att kvinnor tillskrivs denna funktion av samhället får konsekvenser för levnadsvillkoren och på så vis även för hur kvinnor har möjlighet att utnyttja lika rättigheter till lagen. Ett exempel på detta är hur man i vissa fall, när det kommer till tillämpningen av LVM, tar fasta på att en kvinna är gravid. Genom att hänvisa till en kvinnas graviditet och de risker hon utsätter sig för i samband med att hon fortsätter att missbruka under graviditeten motiverar man att hon utsätter sin fysiska och psykiska hälsa för allvarlig fara.

3.3 Kvinnor och mäns missbruk

Kristiansen (2000) beskriver att kvinnors och mäns levnadsvillkor inom missbruket skiljer sig åt. De lever under olika förutsättningar men beskrivs även på olika sätt inom forskning och i samhällsdebatten. Kristiansen menar att bilden av kvinnan som ett bihang till mannen och hans missbruk är ett exempel på sådana föreställningar.

Detta resonemang hämtar Kristiansen (2000) delvis från Taylor (1993) som har gjort en etnografisk studie inom socialt arbete och med kvinnliga drogmissbrukare. Studien beskriver kvinnors levnadsvillkor utifrån ett liv som narkotikamissbrukare i Storbritannien. Taylor beskriver deras livssituation som ett liv i utanförskap men hon lyfter även fram kvinnorna som subjekt som själva är aktiva för att upprätthålla sitt missbruk. Hennes undersökning bekräftar dock inte den missbrukande kvinnan som en osjälvständig person beroende av män för att få narkotika och därtill nämns prostitution som det vanligaste försörjningssättet för kvinnor. Med detta sagt förklarar hon inte att kvinnorna i hennes undersökning på många sätt levde enligt traditionella könsroller och att det gjorde dem sårbara. I Kristiansens avhandling

framgår även att han genom sin undersökning i likhet med Taylor kan nyansera bilden av kvinnliga narkotikamissbrukare som enbart offer och bihang till männen. Han förringar inte att kvinnorna på många sätt är underordnade männen och att det kan ta sig uttryck i fysisk och psykisk misshandel. Han menar dock att kvinnornas utsagor även tyder på en självständighet och styrka som innebär att de i vissa fall lämnat de män som utsatt dem för våld. Kvinnornas sätt att försörja sitt missbruk liknade i stort sätt det som männen hade. Då endast två av kvinnorna hade prostituerat sig i övrigt var de aktiva i drogförsäljning och annan kriminalitet för att försörja sitt missbruk.

Svensson (2007) beskriver könsrollerna mellan de kvinnor och män som använder narkotika som ojämnt fördelade då männen dominerar i antal. Männen har även ekonomiska fördelar då det ofta är männen som har kontroll över narkotikan. Det finns även en hierarki bland männen och den är ofta baserad på vem som har tillgång till narkotika och därigenom pengar. Männen beskrivs i större utsträckning än kvinnorna som hänsynslösa och därigenom kompetenta för den miljön som missbruk tillhandahåller. Kvinnorna kan också ha fördel av vad Svensson kallar för ”branschkunskande”. Det handlar om de kvinnor som uppnått en ålder som innebär att utseende inte uppfattas vara till deras fördel istället är det deras kunskap som är attraktiv och därigenom höjs deras status. Det finns tydliga skillnader i Svenssons skildring av könen och beskrivningar av en prostituerad som en ”hon” och tjuven med styrkan att bryta sig igenom lås och dörrar som en ”han”. Syftet med denna framställning tycks ligga i att inte förringa den utsatta position kvinnor inom missbruksvärlden har. Kvinnans roll är i flera avseende dubbel då hon både förväntas ”arbeta” och ta hand om hem och barn.

Kristiansen (2000) menar att man kan finna många likheter mellan kvinnors och män som står utanför narkotikakretsar med dem som befinner sig i just den sfären. Det ska inte förringas att även missbruk sker i en kontext som står i samspel med sin omgivning. Att det är olagligt att bruka narkotika är ett exempel på just denna interaktion som är med och bidrar till att de människor som missbrukar narkotika involveras i samhället då detta påverkar deras livsvillkor. De flesta kvinnor och män som missbrukar narkotika är på olika sätt delaktiga i samhället utanför de kretsar där narkotika finns med i bilden. Den schablonartade bild som finns av de kvinnor och män som missbrukar är i många fall missvisande. Framförallt menar Kristiansen att bilden av kvinnor och män som missbrukar som ”outsiders” bidrar till att göra kvinnorna dolda för samhället, socialtjänsten och andra myndigheter. När en kvinna klarar av vad som förväntas av kvinnor i allmänhet, till exempel vårda sina barn, betraktas de inte som

missbrukare. Att missbruka och ta hand om sina barn går inte ihop och därmed betraktas kvinnorna som mödrar och inte som missbrukare.

Flertalet forskare tar upp och problematiserar kombinationen med att vara förälder och att missbruka. Taylor (1993) är en av dem och menar att bilden av kvinnor som omhändertagande och vårdande gör att det oftast är kvinnorna som tar hand om barnen. Detta antagande bygger hon på att det finns en föreställning i samhället om att mödrar ska ta hand om sina barn - speciellt när de små. Detta medför flera olika problematiska scenarion för kvinnor i allmänhet, men missbrukande kvinnor i synnerhet. Kvinnor som missbrukar och är mödrar slits mellan att vara goda mödrar och vad Taylor benämner som "karriären" som representerar missbruket och allt vad det innebär vad gäller finansiering och användande av narkotikan. Överlag menar Taylor att hennes undersökning visar på att barnen till kvinnorna i hennes studie var väl omhändertagna och älskade. Kvinnorna såg på moderskapet som en viktig roll i deras liv och för deras identitet. När drogerna tog för stor plats och deras barn inte fick den omsorg de var i behov av såg de till att barnen kom till någon som kunde sörja för dem. Rädslan att uppfattas som dåliga mödrar blev ibland en, utifrån socialtjänstens synpunkt, självuppfyllande profetia. Genom att försöka skydda sig mot fördomar och uppfattning av dem som dåliga mödrar beskriver Taylor att de kunde uppfattas av myndigheter som manipulativa, opålitliga och oförmögna att ta hand om sina barn. Att "förlora" ett barn kan vara en början till att använda mer droger eller till att sluta. Oavsett är kvinnorna uppmärksammande av myndigheter utifrån deras moderskap problematiskt då det inte är deras missbruk som hamnar i fokus. Istället uppmärksammas de för att vara dåliga mödrar.

Kristiansen (2000) bygger vidare på Taylors studie och beskriver att kvinnor blir osynliga för myndigheter såsom socialtjänsten. I Kristiansens studie framgår det att männen i större utsträckning än kvinnorna har varit i frivillig behandling under sitt missbruk. Utifrån Kristiansens resonemang kan man även anta att kvinnorna inte uppmärksammas av socialtjänsten i samma utsträckning som männen. När de kom i kontakt med socialtjänsten var det utifrån sitt moderskap som då uppmärksammades då de inte uppfyllde samhällets krav på hur en moder bör vara. Kristiansen tar resonemanget vidare och menar att det faktum att kvinnorna i studien uppmärksammas för sitt föräldraskap och inte för sitt narkotikamissbruk tyder på att det finns föreställningar från socialtjänsten och andra myndigheter om att det inte går att vara en moder om man missbrukar. Detta kan kopplas samman med de tidigare schablonartade bilder av narkotikamissbrukare i allmänhet som Kristiansen menar i många

fall är missvisande och som gör det problematiskt att sluta använda narkotika då kvinnor och män identifierar sig med dessa bilder när de i själva verket lever i samspel med sin omgivning och inte i ett parallellt samhälle vid sidan av det ”normala”.

Även Svensson (2007) tar upp moderskapet i förhållande till missbruk. Svensson beskriver en av kvinnorna han kallar Evy och berättar att:

När Evy sitter med sina tre barn och dricker öl i Jesusparken utsätter hon sig för omgivningens ogillande. Hon bryter mot de normer som gäller för småbarnsmammor, t ex att kvinnor inte skall dricka alkohol när de har småbarn i sällskap. Roger visar vid flera tillfällen att han reagerar över att hon ber om en öl som att hon vore en man, halsar en öl i polisernas åsyn och ämnar spendera familjens magra resurser på taxi.

(Svensson, 2007, sid. 269).

Svensson (2007) beskriver vidare att det uppstår en konflikt för kvinnorna då de förväntas att både vara goda mödrar samtidigt som de har ett narkotikamissbruk att uppehålla med allt vad det innebär. Detta blir en dubbel roll. Svensson menar att i parförhållanden mellan kvinnor och män blir könsrollerna tydligare och går i traditionellt mönster. När paret får barn förväntar sig mannen att kvinnan skall sluta missbruka medan han själv fortsätter. Detta innebär en extra börda för kvinnorna som känner sig misslyckade som mödrar om de misslyckas med att sluta missbruka narkotika samtidigt som narkotikan blir en tillflyktsort. Svensson beskriver att antalet kvinnor som får vård enligt LVM är relativt lågt. De kvinnor som får vård enligt LVM är ofta kända sedan tidigare av socialtjänsten.

4 Teori

Här utgår jag från Berger och Luckmanns (1966/2003) kunskapssociologi och socialkonstruktivistiska teori. Ytterligare en utgångspunkt är Judith Butlers teori om kön, genus dess funktion för de som identifieras som män och kvinnor. Med ansats i dessa teorier vill jag förstå hur kön konstrueras i ett specifikt sammanhang – nämligen i juridiska dokument.

4.1 Socialkonstruktivismen i förhållande till samhällsliga institutioner

Berger och Luckmann (1966/2003) beskriver att vanemässiga handlingar införlivas i rutiner, mönster och bygger upp verkligheten för oss i detta nu men också för kommande generationer. Med *institutionalisering* menas att handlingarna i samspel med omgivningen skapar gemensamma rutiner och förståelse för att specifika handlingar utförs och existerar. Handlingarna är tillgängliga för alla som tillhör samma sociala grupp. Som exempel på institution ges rättsväsendet där man utför vissa specifika handlingar för en särskild grupp individer.

Det krävs en historisk process för att frambringa institutioner, och det krävs även en kontroll för att se till att dessa vidmakthålls. Det krävs för institutionerna, precis som för individerna, att ett val görs och att detta sedan följs. Detta minskar valmöjligheten och på så sätt kontrollerar institutionen sig själv genom sitt handlingsmönster. Det krävs även legitimitet genom förklaring för att kunna föra dessa mönster och handlingar vidare till nästa generation. Roller utgör en viktig del av arbetsfördelningen och ordningen som upprätthåller institutionen. Rollen som domare där uppgiften inom rättsväsendet är att utfärda domar. Domaren tjänar institutionen och är dennes representant. Rollen som domare står även i paritet med andra roller som till exempel i förhållande till den dömde. Det är detta samspel som gör att institutionen lever vidare. Rättsväsendet representeras även av andra faktorer som språkliga och symboliska, lagar, ett juridiskt språkbruk, rättspsykologiska teorier och etik. Det är mänskliga företeelser som upprätthålls av människor. Institutionen blir en del av verkligheten genom mänskliga handlingar. Ett visst språkbruk eller handlande i form av en viss roll kan föra med sig makt, då det är ett få antal som har tillgång till denna kunskap (*ibid*).

Berger och Luckmann (1966/2003) menar att en specifik arbetsfördelning för med sig en hel del vinster till den sociala strukturen i samhället. Den sociala strukturen gynnas av en enkel arbetsfördelning och liten kunskapsfördelning och detta hjälper i sin tur till att skapa en ”lyckad” socialisation. Detta medför utpräglade och starka identiteter.

4.2 Socialkonstruktivismen i förhållande till kön

Berger och Luckmann (1966/2003) använder det ”kvinnliga” och ”manliga” för att ytterligare beskriva begreppet identitet. Kvinnor och män kan leva i olika sociala sfärer i samma

samhälle. De identifierar sig som ”den andra” och uppfattar verkligheten på olika sätt. De kvinnliga och manliga identiteternas olikheter är väl erkända av samhället. Genom att respektive kön uppfattar varandra som den signifikanta andra uppbär de en ordningsprincip och något att förhålla sig till som människa. Berger och Luckmann (1966/2003) benämner omgivningen som den *signifikanta andra* och menar då en annan människa som förmedlar verkligheten ur sitt perspektiv. Redan under socialisationsprocessen förmedlas det manliga och det kvinnliga till respektive kön. Barnet känner till ”det andra” könets uppfattning av verkligheten utifrån det den fått förmedlat till sig av det andra könet. Barnet kan identifiera sig med det andra könet och på så vis anta kvinnliga eller manliga egenskaper trots att de biologiskt inte tillhör det andra könet. Risken är då att individen uppfattas som avvikande då den inte underkastar sig den sociala ordningen.

Berger och Luckmann (1966/2003) beskriver att människan som organism påverkas av socio-kulturella aspekter. Att vara formbar ligger i mänsklighetens kultur. Människan formas av den socio-kulturella andan som råder i detta nu, men människan skapar själv dessa förutsättningar genom att vara formbar i förhållande till sin miljö. Detta är tydligt när man ser sig om i världen och betraktar alla mänskliga kulturer som existerar. De mänskliga kulturerna skapar dock inte sig själva utan är en produkt av människorna som lever med den. Med andra ord existerar människan i samspel med sin omgivande natur. Barnet speglar sig i sin omgivning och påverkas av kulturella och sociala aspekter och strukturella ordningar. Att det finns givna biologiska faktorer som gör att spädbarnet överlever är givet men utan den signifikanta andra och dennes sociala arrangemang av handlingar kan inte spädbarnet överleva. Människan är på så vis underkastad en social struktur och människan är genom att vara den signifikanta andra också den som förmedlar den sociala strukturen till andra. I takt med att människan i sin omgivande miljö formas av den signifikanta andra skapas också *jaget*. Jaget utvecklas i samspel med omgivningen och bör därför betraktas utifrån den kontext den skapats i. Även om de genetiska förutsättningarna spelar en roll för huruvida en flicka eller pojke kommer identifiera sig med ”sitt” respektive kön är det inte endast detta som påverkar utformningen av jaget. Den kulturella aspekten utgörs av de egenskaper som förknippas med respektive kön. Det finns då ett växelvis samspel mellan det genetiska och det kulturella. Med anledning av detta bör jaget som tidigare nämnt betraktas utifrån vilket sammanhang det formas och kan endast genom det förstås. Människan måste både förhålla sig till sin kropp och sitt jag. Verkligheten framträder med anledning av detta som både

objektiv och subjektiv för individen. Berger och Luckmann (1966/2003) beskriver detta som externalisering när en människa överför eller projicerar kunskap och erfarenhet till andra.

Externaliseringen bidrar i sin tur till objektiveringen. Berger och Luckmann (1966/2003) skildrar objektiveringen såsom en produkt av det mänskliga handlandet. Individer ser sig själva såsom objektiva aktörer i förhållande till institutioner. I själva verket är det människorna själva som skapar och befäster objektiviteten.

Genom internaliseringen befästs därefter objektiveringen. I förhållande till begreppet kön kan man betrakta denna process av externalisering, objektivering och internalisering som att vi föds med biologiska förutsättningar. Därefter är det den sociala verkligheten som skapar begreppet kön och kopplar detta till särskilda handlingsmönster för respektive kön. Könen bildar en social ordning som vi sedan handlar utefter. Människan agerar utifrån de egenskaper som vi förknippar med kvinnlighet och manlighet. Externaliseringen representerar i detta fall att människor i barnets omgivning projicerar sin uppfattning av kvinnligt och manligt varpå barnet identifierar sig med ett särskilt kön och externaliserar utifrån detta. Objektiveringen representerar därefter inordningen efter kön såsom att det kvinnliga och manliga hålls isär och att man ser detta som en självklarhet och något som står utanför oss människor såsom objektiva subjekt. Genom att detta tas i bruk och verkställs internaliseras i sin tur isärhållandet av kön i vårt samhälle.

4.3 Kön och genus enligt Butler

Butler (1999) beskriver att kön skapas genom handling och inte är något som tillskrivs människan på grund av biologiska faktorer. Butler använder sig av den heterosexuella matrisen för att tydliggöra hur man genom ett system kan inordna kvinnor och män, men också det som uppfattas som kvinnligt och manligt. Matrisen utgår ifrån att det i vårt samhälle finns en norm och denna norm är heterosexualitet. Definitionerna kvinnligt och manligt står enligt Butlers matris i motsats till varandra. Funktionen som denna matris fyller är att den upprätthåller en bild av könen genom normer. Butler menar att detta är av vikt då människan utan en kulturell definition av könen hade haft det svårt att skapa sig och förhålla sig till en identitet. En kvinnas eller mans kropp är i grunden identitetslös men vår kultur betingar den med värden som gör den ”kvinnlig” eller ”manlig”.

Butler (1999, 2005) talar om kön utifrån tre faktorer som tillsammans utgör den allmänna uppfattningen av vad en kvinna respektive man är. Dessa tre är det anatomiska könet, genusidentiteten samt genusperformance. Butler beskriver det anatomiska könet som den grundläggande indelningen, baserat på anatomin, som vi utgår ifrån – det vill säga att kvinnor och män har olika anatomiska förutsättningar. Butler menar dock att även det anatomiska könet är en konstruktion och en uppdelning då vi som människor har gjort en språklig uppdelning inom det anatomiska könet i två kategorier – kvinnor och män. Genusidentiteten är sedan egenskaper som vi tillskriver det anatomiska könet såsom kvinnliga och manliga egenskaper. Butler menar även att man gör ”parodi” av genusidentiteten i vissa sammanhang såsom ”drag” och ”cross-dressing”. Man tar alltså de traditionella könsrollerna och agerar utifrån dessa. Genusperformance innebär att individer agerar ut imitationer av typisk ”kvinnlighet” eller typisk ”manlighet” och därtill adderar och förstärker detta agerande. De kvinnliga och manliga attribut som vi tillskriver de två olika anatomiska könen, och som vi sedan menar utgör det kulturellt betingade könet genus, kan adapteras och spelas ut av det motsatta könet genom performance. Med andra ord skapar genus en rad olika normer som bygger på kvinnliga och manliga ideal. Därigenom får dessa kulturella egenskaper ett eget liv genom våra handlingar när vi gör dessa föreställningar levande – oavsett om det är kvinnor eller män som utför dem. Den heterosexuella matrisen begränsar dock oss då vi vet hur en kvinna eller man skall vara. Trots att mannen bär ”typiska” kvinnokläder och rör sig kvinnligt gör den heterosexuella matrisen att vi benämner hans klädval såsom kvinnligt och inte manligt.

I min undersökning blir uppdelningen utefter det anatomiska könet tydligt då det redan vid första anblick finns ett ”hon” eller ett ”han” i domarna. Om jag inte kunnat utläsa på namnet vilket kön individen har finns det, kopplat till det anatomiska könet genom uttryck som ”hon” och ”han”, direkta associationer att göra baserat på att kön också är en social konstruktion. Redan utifrån den anatomiska uppdelningen finns det föreställningar om hur den individen är eller bör vara.

5 Metod & material

Utgångspunkt i detta kapitel är att presentera mitt material samt redogöra för hur det samlats in. Val av metod och en beskrivning av mitt tillvägagångssätt finns också för att tydliggöra analysprocessen.

5.1 Kvinnorna och männen i domarna

Totalt har jag studerat 34 domar varav 17 är kategoriserade som kvinnor och lika många är kategoriserade som män. Yngsta kvinnan är 20 år och den äldsta 63 år. Den yngste mannen är 22 år och den äldste är 68 år. Kvinnorna har en medelålder på 37 år medan männens medelålder är 48 år. Kvinnorna är överlag yngre än männen och den yngsta omhändertagna individen är en kvinna medan den äldste omhändertagna individen är man.

Samtliga individer är skrivna i skånska kommuner eller städer. 9 av 17 kvinnor har dömts till vård enligt LVM i mindre städer eller kommuner och resterande 8 kvinnor har dömts till vård enligt LVM i en större stad eller kommun. 13 av männen har dömts till vård enligt LVM i en mindre stad eller kommun och resterande 4 män har dömts till vård enligt LVM i en större stad eller kommun. Med större kommuner eller städer avses Skånes tre största kommuner till antalet invånare: Malmö, Lund och Helsingborg.

Alkoholmissbruk är den vanligaste typen av missbruk då 17 av de 34 individerna i domarna har ett alkoholmissbruk - 12 av männen och 5 av kvinnorna. Ett renodlat narkotikamissbruk har 3 av männen och 4 av kvinnorna. Blandmissbruk, det vill säga missbruk av både alkohol och narkotika, har 2 av männen och 8 av kvinnorna.

5.2 Kodning av det empiriska materialet

Jag har använt mig av kodning för att analysera domarna. Valet baserar jag på Jönsons (2010) beskrivning av kodning som ett sätt att göra mönster framträdande och för att kunna betrakta samband, men framförallt som ett sätt att ordna den information som finns i domarna. Perspektivanalys är ett verktyg inför analysen för att identifiera ett socialt problems omfattning och orsaker och på så sätt även dess karaktär (*ibid*). För att kodningens resultat skall bli tydligt har jag använt mig av ett analyschema som är ett ytterligare stöd för att strukturera analysen. I utformningen av mitt analyschema har jag hämtat inspiration av Jönsons (2010 sid 26-27) beskrivning av kodning. Schemat är uppbyggt utifrån problemkomponenter som är kopplade till ett socialt problem. Dessa följs sedan av ett antal frågor som tydliggör problemkomponenten genom att inspirera till ett resonemang kring det sociala problemet.

5.3 Val av metod

Jag har använt mig av kvalitativ metod i min uppsats. Aspens (2011) beskriver Berger och Luckmanns teori om socialkonstruktivismen som ett verktyg för att förstå sociala processer och i min undersökning om olika föreställningar av kön är det en fördel. Aspens beskriver vidare den kvalitativa metoden som en utveckling inom den samhällsvetenskapliga forskningen som ger möjlighet åt forskaren att uppmärksamma olika processer för att förstå sociala fenomen. Aspens menar att denna frihet, vad gäller att kunna tolka och se samband i empirin, är den främsta fördelen med just kvalitativ metodik. Då jag har för avsikt att tolka delar av domarna i min undersökning blir därför kvalitativ metod rätt för uppsatsens ansats. Aspens menar vidare att kritiken av den kvalitativa forskningen ofta baseras på att man inte är tillräckligt regelstyrd och att analysen riskerar att inte bli stringent. För att motverka detta kommer jag att använda mig utav ett analyschema för att strukturera upp analysen utav mitt material – i detta fall de juridiska dokument som domarna utgör.

May (2009) menar att kvantitativ forskning betraktar dokumentet främst som en produkt och hjälper inte till att se den process som lett fram till dokumentet. Kontexten i vilken dokumentet är framställt går därmed förlorad. Kvantitativ metod är inte utan syfte i min uppsats då vissa statistiska uppgifter har varit av värde. Den hade dock inte varit användbar för att studera olika föreställningar om kön och hur dessa framställs i domarna.

5.4 Urval och insamling av empiri

I ett initialt skede av uppsatsen hade jag för avsikt att intervjua socialsekreterare på socialtjänsten för att undersöka deras föreställningar och antagande om kön i förhållande till tillämpningen av LVM. Efterhand har jag dock funnit att det skulle vara mer fruktbart att veta vad de faktiskt gör till skillnad från hur de resonerar. Genom att granska LVM-domarna från förvaltningsrätten ges jag den möjligheten.

Rätten att ta del av offentliga handlingar regleras i Tryckfrihetsförordningens 2 kap 1§ där det framgår att varje svensk medborgare har rätt att ta del av offentliga handlingar. LVM-domar räknas till denna kategori av offentliga dokument. Enligt TF 2 kap 14§ är det den myndighet som tillhandahåller handlingen som ska dela ut denna - i mitt fall förvaltningsrätten. För att få tillgång till domarna besökte jag förvaltningsrätten i Malmö där jag ansökte om att få ta del av 20 stycken LVM-domar från 2010. Jag hade även önskemål om att de skulle vara jämt

fördelade på kvinnor och män. Första urvalet jag fick bestod enligt mina önskemål av 20 stycken LVM domar. Tio av dessa var kvinnor och tio var män. Utifrån dessa gjorde jag ett urval och valde bort avslag på ansökningar från socialnämnden samt avslag på överklagande från den enskilda. Efter denna urvalsprocess hade antalet minskat och jag begärde ut ytterligare 20 domar där jag gjorde urval enligt samma premisser som tidigare. Anledningen till att jag inte valt bort omedelbara omhändertagandet enligt 13§ LVM har jag grundat på att även de omedelbara omhändertagandena bedöms utifrån samma indikationer i LVM 4§ stycke 1-3 a-c. Skillnaden är att det omedelbara omhändertagandet baseras på att vården inte kan avvaktas i väntan på förvaltningsrättens beslut. Anledningen till detta är att ”missbrukaren” till följd av sitt missbruk kan antas få sitt hälsotillstånd allvarligt försämrat om han eller hon inte får vård omedelbart alternativt att det finns en risk att denna kan skada sig själv eller någon närstående. Tvångslagstiftning är en extrem form av lagstiftning och det omedelbara omhändertagandet är den yttersta formen. Enligt Statens institutions styrelses årsredovisning från 2010 hade 82% av alla intagna kvinnor och män på LVM-hemmen inlett vården med stöd av 13§ LVM - det vill säga ett omedelbart omhändertagande. Domarna med omedelbara omhändertaganden är då av intresse för att undersöka hur kvinnor och män framställs i domarna. Jag har valt att använda mig av ett jämt fördelat antal domar mellan kvinnor och män. Antalet domar uppgår till 34 stycken varav urvalet i antal har skett slumpmässigt då jag slumpvis tagit bort 6 stycken domar för att få ett jämt fördelat antal. I övrigt har urvalsprocessen skett slumpvis med undantag för uppdelningen kön, årtal och den geografiska avgränsningen till Malmö förvaltningsrätt.

5.5 Dokumentforskning

Dokumentforskning omfattas av ett antal olika typer av texter såsom protokoll, rapporter, lagar och utredningar. May (2009) beskriver att dessa dokument aldrig kan bli objektiva reflektioner av händelser utan är sociala konstruktioner av verkligheten. Innehållet i dokumenten är lika intressant som det som utelämnas. Dokumenten måste också ställas i relation till ett praktiskt resonemang och i det här fallet är dokumenten domar och det praktiska resonemanget utgår ifrån socialsekreterarens sammanställning av socialnämndens ansökan till förvaltningsrätten om vård enligt LVM för den enskilda.

Den kritik som riktats mot dokumentforskning utgår från att dokumentet inte används i det syfte det producerats för. Tolkningen av dokumentet riskerar att bli missvisande om den som

tolkar dokumentet inte är insatt i dess ursprungliga syfte. På samma sätt kan även dokumentet i sig självt vara missvisande om den som producerat det inte är insatt eller avsiktligt dolt vissa omständigheter eller betydande faktorer (May 2009).

Syftet med domarna är att bevisa att kvinnorna och männen uppfyller de indikatorerna som anges i LVM. Detta innebär att framställningarna av männen och kvinnorna utgår ifrån särskilda omständigheter som är kopplade till deras missbruksproblematik. Detta medför att det finns faktorer som utelämnas och andra faktorer som blir belysta som annars inte skulle finnas med i en beskrivning av kvinnorna och männen.

Domarna är uppbyggda bakifrån och börjar med ett domslut som anger vad förvaltningsrätten beslutat om och enligt vilka paragrafer de grundar sitt beslut. Vidare kommer yrkande och bakgrund som är den sammanställning som beskriver de förhållande som socialnämnden beskriver och motiverar att vård enligt LVM är tillämplig. Domarna innehåller också ett domskäl som innehåller en motivering till domslutet. I yrkandet kommer även motparten till tals. Motparten är de kvinnor och män som är föremål för vård enligt LVM. Kvinnorna och männen får möjlighet att kommentera det som tagits upp av socialnämnden i ansökan till förvaltningsrätten. De kan också bestrida ansökan och får även möjlighet att yttra sig om vårdplanen som socialnämnden föreslagit. Vidare kan de även beskriva och motiverar om och varför de önskar vård genom socialtjänstlagen. I de domar jag studerat har förvaltningsrätten bifallit ansökan från socialnämnden. Det innebär att motpartens samtycke till frivillig vård har ifrågasatts. Med anledning detta är det av vikt att uppmärksamma vad som utelämnas och vad som framhålls av de olika aktörerna då detta kan få mönster att framträda. Det ska även nämnas att det finns detaljer och beskrivningar som har utelämnats ur domarna med hänvisning till sekretessbestämmelserna i 26 kap 1§ i offentlighets- och sekretesslagen. För validiteten av min uppsats är det av värde att ha just detta i åtanke. Dokumenten har producerats i ett annat syfte än det jag använt dem till när jag studerat hur kön framställs i juridiska dokument. Beskrivningarna i yrkandet, bakgrunden och domskälen syftar till att beskriva en specifik livssituation - inte till att producera kön. Även om jag har forskning och teori som stöd för mina antaganden om kön finns det även utrymme för tolkning från min sida. Reliabilitet syftar till att undersökningen ska kunna få samma resultat oberoende av vem som utför den. Genom att ange hur jag gått till väga i analysprocessen samt på vilka grunder jag gör mina reflektioner stärks reliabiliteten. Då jag avgränsat mig till Malmö förvaltningsrätt kan det utifrån förhållanden som befolkningsstruktur, politik och fördelning

av resurser finnas skillnader som inte visar sig i min empiri och som inte skulle vara representerad i någon annan del av Sverige eller tvärt om.

5.6 Etiska överväganden

I enlighet med Vetenskapsrådets forskningsetiska principer anser jag att det är av stor vikt att ha sin utgångspunkt i *individskyddskravet* när de forskningsetiska principerna ska tas i beaktande. Även om LVM-domarna är offentliga dokument har jag i min uppsats valt att avidentifiera de män och kvinnor med namn samt vilken kommun och stad de är bosatta i. Jag anger dock ålder i analysen. Anledning till detta är att jag anser att det har betydelse för min analys då det finns skillnader åldersmässigt utifrån hur LVM tillämpas. Jag syftar då på den socialindikationen i 4§ stycke 3 b som riktar sig till yngre. Jag uppger även, i beskrivningen av kvinnorna och kvinnorna, om de kommer från en liten eller stor kommun/stad. Det kan förekomma variationer i fördelningen av resurser inom socialförvaltningen beroende på kommunens ekonomiska resurser. Jag kommer inte att fördjupa mig i resursernas betydelse men anser att det är av vikt att ta resurserna i åtanke.

6 Analys

Det är värt att notera att en uppdelning mellan kvinnor och män är gjord i analysen. Att denna typ av isärhållande mellan könen ofta bidrar till att skapa ytterligare skillnad har diskuterats i uppsatsens problemformulering och teori. Trots det hade inte varit möjligt att fullfölja mitt syfte utan att göra en sådan åtskillnad.

Inför analysen vill jag även framhålla att det finns flertalet faktorer som påverkar människors levnadsförhållanden och föreställningar om hur de bör vara och hur de uppfattas. Några exempel på detta är religion, etnicitet, ålder, funktionsförmåga, sexuell läggning och ekonomiska förutsättningar. Då jag har valt att avgränsa mig till föreställningar om kön kommer dessa andra faktorer inte att vara representerade i någon större omfattning i min analys. Det innebär dock inte att jag inte insett att det är förutsättningar som påverkar tolkningen av individerna livssituation i domarna.

6.1 Problemkomponenter

De problemkomponenterna jag identifierat syftar till att identifiera och belysa föreställningar om kön. Missbruket utgör orsaken till att männen och kvinnorna blir dömda till vård enligt LVM och är en fundamental del av problemkomponenterna i mitt analyschema då det är missbruket som är det sociala problemet.

- **Konsekvenser av missbruket** – Konsekvenserna är kopplade till lagstiftningen då det är utifrån paragraferna de anges och tvångsvården motiveras. Hur beskrivs konsekvenserna för kvinnor och män? Hur beskrivs sociala situationer såsom bostad, arbete, försörjning och studier? LVM 4§ 1-3 a-c ger indikationer om att den enskilde till följd av ett fortgående missbruk av alkohol, narkotika eller flyktiga läsningsmedel är i behov av att komma ifrån sitt missbruk då han eller hon till följd av missbruket
 - a. utsätter sin fysiska/psykiska hälsa för allvarlig fara
 - b. löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv
 - c. kan befaras komma att allvarligt skada sig själv eller någon närstående
- **Tidigare behandling** - Tidigare behandling för missbruket är av intresse då det utifrån den tidigare forskningen finns undersökningar som talar för att det finns en skillnad i vilken utsträckning kvinnor och män uppmärksammas för sitt missbruk. Har vård förekommit tidigare i form av tvång eller på frivillig väg?
- **Kvinnors och mäns nära relationer** – Sociala relationer har även nämnts i den tidigare forskningen. Där hävdas det att det finns en skillnad för hur kvinnor och mäns sociala relationer påverkar kontakten med socialtjänsten och andra myndigheter. Finns det olika beskrivningar av kvinnor och mäns nära relationer? Hur beskrivs föräldraskapet för kvinnor respektive? Beskrivs de nära relationer som nödvändiga eller destruktiva?

Problemkomponenterna har hjälpt mig att identifiera ett antal teman i domarna. Dessa teman utgör konsekvenser av missbrukets omfattning och är till stöd för att motivera att LVM är tillämpligt. Detta tillvägagångssätt, där nya teman uppkommer ur de specifika problemkomponenter som jag satt upp, stöds av Jönson (2010) som menar att detta är väsentligt då kodningen väcker nya teman och frågor. De teman som jag har uppmärksammat

är kopplade till problemkomponenterna men representerar också i sig viktiga faktorer när det kommer till tillämpningen av LVM. Mot bakgrund av detta är dessa teman viktiga i analysen även om de kan sorteras under problemkomponenterna. Det utgör ytterligare ett steg i analysprocessen att genom dessa identifierar olika beskrivningar av kvinnor och män.

I analysen har jag de tre problemkomponenterna som rubriker och utöver dessa har jag även funnit två andra teman som utmärker sig – nämligen kriminalitet samt fysisk/psykisk hälsa. Dessa skulle kunna sorteras under konsekvenser av missbruket men då dessa teman har utmärkt sig specifikt har jag valt att även göra dessa till separata rubriker i analysen.

6.2 Analys av domarna

Missbrukets omfattning och konsekvenser är orsaken till att LVM kan tillämpas. Kvinnor och män döms utifrån samma paragraf och stycke i LVM. Detta medför att jag funnit många likheter i domarna mellan kvinnor och män. Starka uttryck finns representerat i domarna för att beskriva den livssituation individerna befinner sig i. De skillnader jag uppmärksammat för kvinnor och män i dessa domar finns i det socialnämnden uttrycker som bakgrund och underliggande skäl till att dessa paragrafer kan och bör tillämpas, samt vad förvaltningsrätten tar upp i sin bedömning under domskäl.

6.3 Missbrukets konsekvenser

Generellt kan sägas att beskrivningen av missbrukets konsekvenser för kvinnornas och männens sociala situation såsom bostad, arbete, försörjning och studier är mer detaljerade när det kommer till beskrivningar av kvinnornas sociala situation i förhållande till männens. Detta avser inte varje yrkande för sig men övervikten av grafiska beskrivningar av den sociala situationen finns hos kvinnorna. Det framgår av samtliga citat att situationen är allvarlig och det finns en uppenbar risk att de förstör sina liv. Ett exempel på detta är en kvinna vars sociala situation beskrivs såsom:

NN har tidigare arbetat som undersköterska i X (namnet på staden har tagits bort), men fick inte fast anställning eftersom hon misskötte sitt arbete. Idag saknar hon både försörjning och bostad och har obetalda räkningar som har gått till inkasso och till kronofogden.

(Kvinna 24 år)

Kvinnans sociala situation beskrivs detaljerat vad avser olika sociala faktorer som blivit lidande på grund av hennes missbruk.

Den sociala situationen för en man i samma ålder samt från samma kommun som kvinnan ovan beskrivs enligt följande:

Missbruket leder till att han saknar förmåga att få ordning på sin sociala situation och det finns en uppenbar risk att han förstör sitt liv ytterligare.

(Man 24 år)

Det finns en tendens till att förvänta sig ”mer” av kvinnor än av män. Detta antagande baserar jag på att detaljerade beskrivningar återfinns i de LVM - domar som omfattar kvinnorna som behandlas i min studie. Vad dessa skillnader grundar sig på är svårt att identifiera det inte heller syftet med uppsatsen. Däremot pekar dessa iakttagelser på att det finns olika förväntningar på kvinnor och män.

Ett annat exempel på levnadsförhållande som anges som en konsekvens av missbruket för en kvinna är:

Hon lever som hemlös och det finns starka misstankar om att hon prostituerar sig för att finansiera sitt missbruk...

(Kvinna 25 år)

Prostitution nämns endast i en av de 37 domarna. Om det beror på att det är svårt för socialtjänsten att få vetskap om en individ prostituerar sig eller om det inte är särskilt vanligt låter jag vara osagt. Både Taylor (1993) och Kristiansen (2000) uppger utifrån sina undersökningar att det inte finns en självklar koppling mellan prostitution och kvinnor som missbrukar. Utifrån detta kan det tyckas vara förutsägbart att det just är en kvinna som misstänks för att prostituerar sig särskilt med tanke på att socialnämnden väljer att ta upp det trots att det endast är misstankar. Det ska även sägas att kvinnan uppger att hon inte prostituerar sig för att finansiera sitt missbruk.

6.4 Tidigare behandling

För att motivera att LVM är tillämpligt ska vård inte kunna tillgodoses på frivillig väg. Detta antingen genom att den enskilde vägrar vård eller att samtycket till vård ifrågasätts. Att det finns ett antal behandlingar bakåt i tiden som avbrutits ger socialnämnden orsak att ifrågasätta samtycket. Detta omfattar både kvinnorna och männen då de flesta har genomgått behandling på frivillig väg vid ett flertal tillfällen.

NN har ett långvarigt alkoholmissbruk och har tidigare varit omhändertagen med stöd av LVM och också genomgått frivillig behandling.

(Man 67)

I de domar jag studerat har männen i större utsträckning vårdats med stöd av LVM tidigare. Att det generellt är fler män än kvinnor som vårdas med LVM kan vara en tänkbar förklaring. Kristiansen (2000) menar dock att män överlag uppmärksammas i större utsträckning av myndigheter för sitt missbruk och kan därmed få behandling på ett tidigare stadium än kvinnor.

Sedan 2004 har flera försök gjorts att behandla henne på frivillig väg men hon har alltid avbrutit insatserna...

(Kvinna 62)

En annan tänkbar förklaring kan vara att kvinnorna inte uppmärksammas alltid för sitt missbruk utan istället utifrån sina sociala förhållanden i synnerhet om de har barn. Om detta återspeglas i de domar jag studerat är svårt att säga då den initiala kontakten med socialtjänsten inte nämns i någon större omfattning. Däremot är det tydligt att kvinnornas relation till sina barn framhålls som viktig oavsett ålder på barnen.

6.5 Kvinnor och mäns sociala relationer

De sociala relationerna har fått eget utrymme i analysen då det blivit tydligt att det är olika sociala situationer som framhålls för kvinnor respektive män.

För en av männen beskriver förvaltningsrätten i domskälet att man bedömer att det finns en risk att han kommer skada någon närstående. Han beskrivs som aggressiv och hotfull när han dricker alkohol.

NN blir aggressiv i samband med sitt alkoholmissbruk och att polisen under en tre månaders period blivit tillkallad 39 gånger till lägenheten p.g.a bråk misshandel där N och övriga familjemedlemmar varit inblandade”. Det föreligger därför även risk att NN p.g.a sitt missbruk allvarligt kommer att skada någon närstående.

(Man 23)

Framställning av mannen i ovanstående citat kan tyckas vara lika schablonartad som av kvinnan som misstänks prostituera sig. Utifrån Berger och Luckmanns (1966/2003) socialkonstruktivistiska perspektiv kan en möjlig tolkning vara att olika sociala faktorer framställs för kvinnor och män då det finns en social ordning där det finns förväntningar på hur kvinnor och män skall vara och att man genom detta ser verkligheten utifrån ett filter som den sociala ordningen skapar.

De olika framställningar av sociala relationer blir extra tydliga när det kommer till föräldraskap. Det har tidigare nämnts av Svensson (2007) att det finns olika förväntningar på kvinnor och mäns föräldraskap. En av dessa förväntningar är att kvinnan bör ta ett större ansvar för barnet och därigenom också att relationen mellan kvinnan och barnet är viktigare än det mellan mannen och barnet.

Med hänsyn till att hon tappar de sociala band hon har med sin mor och son under de perioder hon dricker alkohol, löper hon även en uppenbar risk att förstöra sitt liv.

(Kvinna 42)

Ovanstående citat behöver inte vara anmärkningsvärt utifrån att kvinnans sociala situation är oerhört ansträngd på grund av hennes missbruk. Hennes relation till sin egen moder och till sin son uppmärksammas dock som viktig i kvinnans fall. Genom att ställa detta i relation till mannen i citatet nedan som också är förälder. Han uppger själv att han önskar att ha kontakt med sitt barn. Mannens frånvarande relation till sin son nämns dock inte av socialnämnden i yrkandet som en konsekvens av missbruket utan endast av mannen genom sitt ombud när han själv tar upp sina önskemål. Detta väger alltså in i socialnämndens bedömning.

Det han vill är att få metadonbehandling så att han kan återuppta kontakten med sina barn.

(Man 51)

Genom att betrakta frånvaron av beskrivningar om männens relation till sina barn med hjälp av Butlers (2009) heterosexuella matris kan det grunda sig i att det primärt är kvinnan som betraktas kunna sörja för barnet och det ses som en självklarhet att hon ska ha en relation till sitt barn. Parallellt ses inte mannen som lika viktig för barnets omsorg och därmed framhävs inte vikten av att han ska ha en relation till sitt barn.

Nedanstående citat beskriver ytterligare en kvinnas relation och ansvar i förhållande till sitt barn, och detta framhålls såsom viktigt.

Hon är ensamstående och har en son på 19 månader. Sonen bor för närvarande, genom faderns försorg, hos en bekant till föräldrarna. NN saknar fast bostad och ambulerar mellan boenden hos olika bekanta. Hon kan till följd av missbruket inte själv ta hand om sin son. Vidare har hon inte kunnat fullfölja grundskolan och hon saknar egen försörjning. Hon har inte heller kunnat behålla de drogfria boenden hon haft.

(Kvinna 21)

Taylor (1993) menar att det finns en föreställning i samhället om att mödrar ska ta hand om sina barn speciellt när de små. Detta baseras på att kvinnorna bör vara omhändertagande och vårdande. Kristiansen (2000) menar att kvinnor inte uppmärksammas för sitt missbruk av samma anledningar som männen. Att vara kvinna och ha barn eller för den del att vara gravid och missbruka går inte ihop med hur samhället betraktar kvinnor och deras relation till sina barn. Med detta som bakgrund kan ovanstående citat spegla ytterligare att vikten ligger vid att modern får möjlighet till behandling för sitt missbruk så att hon kan ta hand om sitt barn även om sonen, genom faderns försorg, bor hos en bekant.

Det finns även, i en av domarna, ett fall där socialnämnden beskriver en kvinna som varit gravid ett omedelbart omhändertagande. Även om de hävdar att det inte är den främsta orsaken har det funnits med i bedömningen. Specialindikationerna avser inte ofödda barn och därför är det anmärkningsvärt att detta tas upp i bedömningen nedan.

Att hon var gravid är inte det huvudsakliga skälet till omedelbart omhändertagande. Det är missbruket som är det främsta problemet.

(Kvinna 35)

6.6 Den fysiska och psykiska hälsan

Den fysiska och psykiska hälsan finns representerade i specialindikationerna under 4§ stycke 3 a och c. Alla domar innehåller beskrivningar av den fysiska och psykiska hälsan. Till grund för bedömningar av den fysiska hälsan finns det läkarundersökning. Dessa undersökningar är inte bifogade i de domar jag erhållit men sammanfattningar av dem finns i yrkande och bakgrund av socialnämnden. Jag har utifrån de domar jag granskat funnit att den fysiska hälsan beskrivs på liknande sätt för de som kategoriseras som kvinnor respektive män. Både kvinnorna och männen utsätter sin fysiska hälsa för allvarlig fara. Den fysiska hälsan är överlag mycket dålig oavsett kön och ålder.

Hon slutar även att äta i de perioder hon dricker..... NN har sedan tidigare ett självskadebeteende som yttrar sig genom att hon skurit djupa sår i armarna. Under utredningstiden har hon uppgett att hon inte längre vill leva.

(Kvinna 42)

Ett destruktivt förhållningsätt till den egna kroppen finns beskrivet för både kvinnorna och männen men sättet det yttrar sig på, eller framställs, är till viss del olika.

Utredningen visar att han under alkoholpåverkan agerar självdestruktivt och det föreligger en suicidrisk vilket också styrks av läkarutlåtande.”

(Man 51)

Mannen beskrivs som självdestruktiv och i likhet med kvinnan ovan finns självskadebeteende och destruktivt agerande vad avser den egna kroppen. Det nämns dock inte på vilket sätt mannen agerar självdestruktivt. Utifrån domarna i studien har jag funnit att både kvinnor och män har uttalade självmordstankar. Det är dock flera av kvinnorna som har försökt att ta sitt liv. Den psykiska hälsan anses i likhet med den fysiska vara en risk för kvinnorna och männens liv. Många har beskrivit självmordstankar och några har försökt att ta sitt liv. Den

psykiska hälsan får mycket utrymme i domarna och nämns av både socialnämnden i yrkandet, genom läkarintyg och återspeglas i förvaltningsrättens bedömning.

6.7 Kriminalitet

Svensson (2007) skildrar kvinnor och mäns olika roller inom ”missbruksfären” där mannen exempelvis framställs som, och förväntas av omgivningen att vara, kriminell. ”Manliga” egenskaper såsom styrka och brutalitet kopplas samman med bilden av en manlig missbrukare.

...har ingen kontakt med arbetsmarknaden utan han försörjer sig genom bistånd.

Han har även varit inblandad i kriminalitet.

(Man 21)

I likhet med att kvinnorna kopplas samman med föräldraskapet kopplas männen till kriminaliteten. Detta kan vara problematiskt för män i allmänhet men i synnerhet för missbrukande män som får stämpeln ”kriminell” vilket kan vara betungande i sig.

Han har flera gånger varit anhållen, häktad, och avtjänat olika fängelsestraff.

(Man 38)

Kriminalitet nämns enbart för männen och inte alls för kvinnorna. Att ta narkotika är ett brott i sig och då flertalet av kvinnorna och männen har ett narkotikamissbruk går det att utläsa att de begått kriminella handlingar. Dock så uttalas det i ovanstående domar att det finns en kriminell bakgrund som syftar till ett kriminellt beteende och att detta har tagits upp för att beskriva männens situation ytterligare.

7 Avslutande diskussion

Syftet med uppsatsen har varit att undersöka hur kön framställs i de juridiska dokument som domarna utgör. Mina frågeställningar har ämnat att ge en bild av hur kvinnor och män beskrivs i domarna och om dessa beskrivningar tyder på olika föreställningar om kön. Detta har även omfattats av hur missbrukets konsekvenser beskrivs för kvinnorna och männen.

Domarna syftar till att beskriva missbruket och dess konsekvenser för kvinnorna och männen för att därigenom motivera att vård med stöd av LVM är tillämplig. Föreställningar om kön underordnas beskrivningar missbruket och dess konsekvenser. Det finns föreställningar om hur en individ som missbrukar narkotika eller alkohol är och bör vara. De framställs i domarna som maktlösa inför sig själva och sitt förhållande till droger. Deras konsekvenser skildras och syftet med det är just att framställa bilden av en missbrukare som inte förmår att hantera sitt liv utan ett samhälle som hjälper till. Detta medför att föreställningarna av dem som kvinnor eller män kombineras med föreställningar om hur en människa som missbrukar är och bör vara. Svensson (2007) hävdar att det i den typen av miljö som människor som missbrukar befinner sig i (det vill säga ett utanförskap) förstärker bilden av traditionella könsroller då den är hierarkiskt uppbyggd och redan utgår från föreställningar av hur en kvinna respektive man ska vara i förhållande till missbruket och även i sina roller som kvinnor och män.

Beskrivningarna av kvinnorna och männen är tämligen likartade i domarna jag undersökt. Deras fysiska såväl som psykiska hälsa är dålig. Missbruket har fått konsekvenser för den sociala situationen genom uteslutande från arbetsmarknaden och bostadslöshet. De har genomgått tidigare behandling men anses inte kunna tillgodogöra sig behandling i nuläget.

Enligt Butler (1999) är den biologiska uppdelningen av kön också en social konstruktion. Språkliga benämningar på dessa, såsom ”hon” och ”han”, bidrar till föreställningar om kön. Utifrån detta resonemang finns föreställningar om kön resresenterat i domarna redan när det ”biologiska” könet anges i form av ”hon” eller ”han”. Det blir på så vis ofrånkomligt för aktörerna (socialnämnden, förvaltningsrätten och läkaren som ger utlåtandet av den fysiska och psykiska hälsan) att förhålla sig objektivt till föreställningar om kön.

Att det i domarna inte framgår uppenbara skillnader mellan könen kan grunda sig på att det är angivet i Regeringsformen 1 kap 2§ att lagstiftningen ska tillämpas utifrån människors lika värde oavsett kön.

Berger och Luckmann (1966/2003) menar att människan konstruerar sin verklighet och kunskapen om den. Institutioner såsom rättsväsendet de lagar den upprätthåller och etiken som ligger till grund för lagarna styr institutionen och ingår i denna konstruerade verklighet. Verkligheten framstår som både objektiv och subjektiv för människan. Att kön inte ska ha någon betydelse för tillämpningen av LVM är en konsekvens av att rättsväsendet betraktas

som att ha ett objektiva förhållningsätt. Med tanke på att rättsväsendet är skapat av människor och kunskapen förmedlas genom andra människor, i form av vanemässiga mönster och handlingar, är förhållningssättet till lagstiftningen inte objektiv men kan upplevas som det. Även om inte behovet av vård enligt LVM motiveras med stöd i att kvinnor och män bör behandlas olika finns det föreställningar om hur könen är och bör vara representerade. Detta framgår då kvinnans roll som omhändertagande moder skildras i domarna, samt genom misstankar om att kvinnliga missbrukare prostituerar sig för att finansiera sitt missbruk och att män som missbrukar är aggressiva och begår kriminella handlingar.

Berger och Luckmann (1966/2003) menar att människan är underkastad en social struktur men är samtidigt med i upprätthållandet och skapandet av densamma. Genom att ingå i en social struktur och förmedla den vidare till andra, både genom institutioner såsom myndigheter men även genom sin egen person, upprätthålls strukturen. Då kunskap produceras i ett sammanhang och utifrån en specifik kontext kan inte heller jag undgå att bidra till skapandet om föreställningar av det socialt konstruerade könet och vad som betraktas vara kvinnligt och manligt.

Det ska avslutningsvis tilläggas att de individer som kategoriserats som kvinnor och män i domarna kanske inte skulle hålla med om att de framställningar som socialnämnden, förvaltningsrätten eller jag gjort beträffande deras livssituation som en rättvis beskrivning av deras liv. Det är trots allt enbart delar av dessa människors liv som skildrats och därtill utifrån ett specifikt sammanhang - nämligen ett juridiskt.

Referenslista

Aspers, P. (2007) *Etnografiska metoder*. Malmö: Liber

Berger, P & Luckmann, T. (1966/2003) *Kunskapssociologi- hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet*. Stockholm: Wahlström & Widstrand

Butler, J. (1999) *Gender trouble – feminism and the subversion of identity*. London: Routledge

Butler, J. (2005) *Könet brinner! Judith Butler. Texter i urval av Tiina Rosenberg*. Stockholm: Natur & Kultur

Gunnarsson, Å & Svensson, E-M. (2009) *Genusrättsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur AB

Hirdman, Y. (1988) ”Genussystem – Reflektioner kring kvinnors sociala underordning” *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 3, sid 49-63.

Jönson, H. (2010) *Sociala problem som perspektiv – en ansats för forskning & socialt arbete*. Malmö: Liber

Kristiansen, A (2000) *Fri från narkotika – om män och kvinnor som har varit narkotikamissbrukare*. Vaxholm: Bjurner & Bruno AB

May, T. (2009) *Samhällvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur

Proposition 1981/82:8, sid. 75

<http://data.riksdagen.se/dokument/G5038/html> (2011-05-21)

Statens institutionsstyrelse: Årsredovisning 2010.

<http://www.stat-inst.se> hämtad 110521

SOSFS1997:6 Socialstyrelsens föfattningssamling.

<http://www.socialstyrelsen.se> hämtad 110521

Svensson, B. (2007) *Pundare, jonkare och andra – med narkotika som följeslagare*. Stockholm: Carlsson

Taylor, A. (1993) *Women drug users – an ethnography of a female injecting community*. Oxford: Clarendon press

Vetenskapsrådet. *Forskningsetiska principer inom humanistisk- samhällsvetenskaplig forskning*.

<http://www.vr.se> hämtad 110323